

*І. САУХ, декан
(Рівненське представництво МАУП)*

ПРОБЛЕМИ ІННОВАТИВНОСТІ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Наукові праці МАУП, 2002, вип. 3, с. 152–155

Відомо, що одними з основних стратегічних цілей розвитку українського суспільства є створення ефективної ринкової економіки та забезпечення економічного зростання. Виходячи із сучасного стану вітчизняної економіки та враховуючи перспективи її розвитку під впливом різних факторів, що відбивають внутрішні й зовнішні напрямки соціально-економічних реформуваль, необхідно вирішити питання про шляхи подолання негативних явищ і визначити механізми державного регулювання на макро- і регіональному рівнях. Розвиток і підтримка підприємництва у цьому контексті в сучасних умовах має бути одним з пріоритетів державної економічної політики.

Світовий досвід і практика господарювання свідчать, що найважливішою парадигмою ринкової економіки є існування та взаємодія великих, середніх та малих підприємств, їх оптимальне співвідношення. Зазначимо, що найдинамічнішим у структурі ринкового господарства є мале підприємство. Особливу роль мале підприємство відіграє в умовах перехідної економіки, якій властива обмеженість фінансових ресурсів. Чим це пояснюється? Суб'єкти малого підприємства не потребують великих стартових інвестицій, забезпечують швидку окупність витрат, здатні за певної державної підтримки стимулювати структурну перебудову економіки, розвиток економічної конкуренції, сприяти подоланню галузевого та регіонального монополізму, створювати додаткові робочі місця, здійснювати широку свободу вибору підприємницької діяльності, насичувати ринок товарами і послугами, реагуючи на зміни ринкової кон'юнктури. Але надзвичайно важливо те, що мале підприємство найбільш

активне в інноваційній діяльності та гнучке у розв'язанні проблем ринку.

Сприяючи прискоренню реалізації новітніх технічних і комерційних ідей, мале підприємство є активним провідником науково-технічного прогресу. Наприклад, більшість дрібних фірм, що з'явилися наприкінці 80-х років у Великобританії, є найбільш технічно оснащеними. А у США на сектор малого підприємства припадає близько 50 % науково-технічних розробок. Це особливо важливо на сучасному етапі розвитку світової економіки, оскільки екстенсивні шляхи розвитку практично вже вичерпані. Сьогодні, як зазначав лауреат Нобелівської премії Р. Солоу, тільки науково-технічний прогрес може забезпечити неперервно зростаючий рівень добробуту.

Але суттєві позитивні зміни в розвитку інноваційного процесу у сфері малого бізнесу можуть відбутися лише за умов серйозної державної підтримки підприємства. Ідеться передусім про забезпечення системного підходу шляхом поєднання інвестиційної політики з інноваційною стратегією. При цьому інноваційна стратегія має бути визначальною для інвестиційної політики. На сучасному етапі добробут суспільства визначається не сукупністю факторів виробництва і обсягом інвестицій, а здебільшого змістом і швидкістю впровадження інноваційної стратегії як важливого фактора економічного розвитку на шляху до створення конкурентоспроможної економіки.

Інноваційна стратегія будується на відомій теорії технічного прогресу за технологічними днями (Б. Санто, І. Шумпетер). І. Шумпетер вперше вжив поняття "інновація", яке означало нововведення у галузі організації праці і управ-

ління. Сучасні вчені беззаперечно довели, що акценти загальнодержавної стратегії на посилення інноваційного сектора сприяють підвищенню сукупної продуктивності економіки та конкурентоспроможності на ринку наукових технологій світу.

Незважаючи на певні зрушення в економіці України, безсистемні та епізодичні нововведення у сфері організації праці та управління, інноваційна стратегія ще залишається на початковому рівні. У майбутньому ця стратегія має перетворитись у пріоритетну в національному економічному просторі. До того ж вона повинна реалізуватись на двох взаємопов'язаних мікро- та макрорівнях. Механізм управління інноваційними процесами має передбачати комплексний розгляд сутності та взаємозв'язків складових інноваційного циклу: науки, наукових досліджень та розробок і нових організаційних форм їх практичної реалізації. Повинні також враховуватись регіональні особливості. Вибір стратегії інноваційної політики регіону у сфері малого бізнесу має спиратись на існуючий потенціал регіону, розміщення продуктивних сил, структуру виробництва, рейтингове становище регіону у загальнодержавному розвитку.

У країнах Східної Європи, у тому числі в Україні, з кожним роком різко скорочуються державні витрати на наукові розробки. Це, звичайно, погано. Але тут є й певний позитив. Уже не фінансуються абстрактні, міфічні і далекі від практики проекти. Водночас активно утворюються альтернативні дослідницькі та інноваційні структури у формі малих державних, акціонерних і приватних підприємств. І це добре. Новій системі інноваційного бізнесу притаманні великі можливості щодо організації виробництва в умовах перехідної економіки. Вона сприяє пожвавленню підприємницької діяльності, створенню робочих місць і набагато ефективніша. У Чехії, наприклад, реалізується програма "Прогресивні технології для малих і середніх підприємств", в Угорщині створюються технологічні парки, що об'єднують вчених з підприємцями, у Болгарії з'явилися недержавні фонди із забезпечення малого інноваційного бізнесу. І це закономірно. У Німеччині на малі та середні підприємства припадає лівова частина винаходів та інновацій, тому що вони активніше впроваджують нововведення, оперативніше реалізують інновації, у тому числі технологічні. У частині фінансування вони мають найбільшу долю витрат на НДДКР (6,1%). Малі фірми знаходяться найближче до кінцевого споживача, демонструють значну гнучкість та

приспосованість до вимог ринку, швидше перебудовують виробничу програму, максимально враховуючи зростання попиту, оперативніше реагують на структурні зміни в економіці. Яка роль держави у цьому? Держава прагне не стільки захистити малий та середній бізнес, скільки створити для нього рівні умови для конкуренції з великими компаніями. Важливе значення надається укріпленню зв'язків малих і середніх підприємств з наукою, залученню їх до співпраці з державними дослідницькими центрами. Міністерство економіки Німеччини розробило програму "Євро-ФІТНЕС", завдання якої полягає в наданні допомоги малим і середнім підприємствам у підготовці до функціонування в умовах спільного внутрішнього європейського ринку. Малі фірми США, які діють у сфері науки, доповнюють традиційні науково-дослідні та конструкторські комплекси промислових підприємств, неприбуткові дослідницькі організації, державні лабораторії, інші цільові структури. За оцінками американських спеціалістів, не менш як 1/8 щорічно створюваних у США малих фірм спеціалізуються на розробці, виробництві та комерціалізації нової продукції та технологій. Адміністративні механізми передбачають розподіл коштів на користь малих інноваційних фірм. Сьогодні державою в тій чи іншій формі фінансується до третини витрат малих фірм на науково-технічні дослідження та розробки.

Досвід економічно розвинених країн підтверджує, що малий та середній бізнес ефективно впроваджує передові технології та успішно використовує відомості про будь-які новації. Ринок живе нововведеннями, а інноваційне прискорення є основою його стійкого розвитку. При цьому зарубіжні фірми, враховуючи великий ризик і підвищені витрати, переходять на виготовлення нової продукції обережно. Аналіз оновленості продукції великими американськими фірмами свідчить, що 70 % її нових видів — це модифікації, 20 — невеликі інновації і тільки 10 % — нова продукція, що раніше не випускалася.

Ще одна проблема. Інноваційна політика у сфері малого підприємництва значною мірою залежить від державної системи оподаткування, пільгової підтримки, трансфертів до регіонів. Сучасний податковий тиск в Україні не сприяє інноваційній діяльності. Сьогодні гостро постає проблема створення механізму нульового оподаткування науково-дослідних розробок. Поряд із пільговим оподаткуванням у сфері реалізації інноваційних проектів державним законодавством

мають передбачатися податкові санкції за випуск застарілої продукції. Важливою складовою інноваційної діяльності повинно стати використання механізму страхування ризиків в інноваціях тощо.

Останніми роками в Україні окреслилась політика підтримки малого підприємництва. Створена Національна програма сприяння розвитку малого підприємництва, яка орієнтується на пошук нових форм фінансування підприємницької діяльності передусім за рахунок можливостей суб'єктів малого підприємництва, що розвиваються ефективно. Характерною рисою програми є прагнення більше використовувати як інструмент підтримки не державний бюджет, а державний авторитет і законотворючу спроможність, тобто виняткове право держави за допомогою комплексу нормативно-економічних важелів державної політики створювати для ринкових суб'єктів стимули працювати у напрямках, які вважаються корисними для суспільства.

Однак в Україні триває тенденція, коли задекларована державою всебічна підтримка підприємництва має надто слабке практичне втілення, яке не спроможне змінити цю ситуацію на краще. Для отримання суттєвих результатів потрібно здійснити реальні, а не декларативні реформи. Держава у цій справі має змінити свій статус із кредитора і спонсора малого підприємництва на роль загального стимулятора та контролера.

Ситуаційний аналіз і прогнозні оцінки розвитку малих форм підприємництва в різних галузях економіки свідчать про необхідність здійснення щодо них більш цілеспрямованої державної політики, особливо в напрямку матеріально-технічної та інноваційної підтримки, що дасть змогу підвищити ефективність не тільки їх діяльності, а й економіки країни загалом. Основні цілі державної політики щодо розвитку малого бізнесу полягають передусім у покращенні конкурентного середовища; спрямуванні здібностей людей на створення багатства для поліпшення власного економічного становища; скороченні безробіття через створення робочих місць; залученні тіньових коштів до легальної економіки. А основою цього повинна бути заміна парадигмальної настанови на гігантоманію настановою на оптимальне співвідношення різних організаційних форм. Центральною серед них має стати мале підприємство, якому імманентно притаманна інновативність.

Заходами державного рівня щодо розвитку малого підприємництва в Україні, які мають бути

покладені в основу нової концепції та стратегії державної політики, повинні стати:

- 1) створення ефективної ринкової регуляторної системи та адекватної інфраструктури;
- 2) впровадження спрощених методів оподаткування;
- 3) стимулювання різних форм кредитування та інформаційне забезпечення суб'єктів малого бізнесу;
- 4) підтримка інноваційного малого та середнього бізнесу.

Нині є можливість реалізувати ці заходи. Існує безліч науково-дослідних розробок (близьких до завершення і реальних для застосування у виробництві), що здійснювались за рахунок бюджетного фінансування. Потрібно лише їх інвентаризувати і створити загальнодержавний банк даних. Вони можуть на конкурсній основі передаватися малим підприємствам за умови прийняття ними відповідних зобов'язань щодо їх впровадження. До того ж має бути розроблений механізм, за яким у разі успішного здійснення перших інноваційних проектів малі підприємства зобов'язуються активно вкладати кошти у прикладні дослідження та розробки, спрямовані на випуск виключно конкурентоспроможної продукції.

Великі можливості має співпраця вищих закладів освіти з малими підприємствами, які здійснюють технологічні інновації. Кафедри вищих закладів освіти здатні надати дійову науково-технічну допомогу малим підприємствам в освоєнні нових технологій та технологічного обладнання, а ці підприємства, у свою чергу, можуть стати дослідно-виробничою базою та підтримувати наукові проекти коштами.

Не використовуються повною мірою технології "подвійного призначення" (технологічні досягнення військово-промислового комплексу). Впровадження конверсійних програм на малих підприємствах, що виробляють товари широкого вжитку, як свідчить світовий досвід, також може бути надзвичайно ефективним. У США, наприклад, понад 80 % результатів наукових досліджень та розробок, що були здійснені при реалізації програми "Аполон", у подальшому були використані у промисловому виробництві споживчих товарів і дали мільйонні прибутки.

Величезні потенційні можливості має співробітництво малих підприємницьких структур з новоутвореними спеціалізованими науковими центрами, формування на їх основі локальних науково-виробничих об'єднань, які не тільки ініціюють науковий пошук, а й доводять ідеї до конкретних технологічних інновацій.

Розвиток підприємництва в Україні є об'єктивним процесом, зумовленим тими ринковими перетвореннями, що здійснюються в державі. Підприємництво у різних формах є невіддільною складовою сучасного суспільного процесу, рушієм економічного прогресу. Водночас догматизм у нинішній час є особливо шкідливим. Успішне реформаторство визначається не стільки вибором єдиної моделі, як складенням мозаїки різних варіантів, умінням адаптувати за-

рубіжний досвід до своєї країни. У питанні впровадження інновацій не можна говорити про надмірність та гонитву за ультрановою панцеєю. Мало того, необхідно змінити парадигмальну настанову на гігантоманію настановою на оптимальне співвідношення різних організаційних форм. Однією з перспективних організаційних форм підприємницької діяльності, якій імманентно притаманна інновативність, є мале підприємство.